

SZABOLCSI MIKLÓS

József Attila Tanítások ciklusáról

József Attilának az aktivista expresszionizmus hatására írt verse korán akad — Whitman és Kassák nyoma egyaránt ott van a még 1922-ben írt Erőénekekben. És ha a továbbiakban expresszionizmusról beszélünk József Attilával kapcsolatban, akkor ezt tág értelemben tesszük: a külföldi és hazai expresszionizmus különféle típusai jelennek meg nála — expresszionista stílus és nyelvi klisék —, mindig vegyülve más indításokkal, Adyéval, Verhaarenéval. Az expresszionizmussal való találkozásnak is tulajdoníthatjuk az 1923 késő őszi született versek, a Jóság versek jól elkülöníthető csoportját. A *Tanítások*, s a közvetlen nyomukban született *Gyémánt*, *A számokról*, *Karácsony* tartozik ide.

A Jóság ciklus filológiai keletkezéstörténete: valamikor, legkorábban 1923 tavaszán, de legkésőbb őszi *Orgonaszó* címen háromrészes ciklust írt, *A legutolsó harc* című füzetbe szánta — ebből lett később a *Tanítások* 7., 8., 12. darabja. 1923. november—decemberében megírhatta a *Tanítások* ciklus kb. 16 darabját, a ma így közlőteken kívül idetartozott az utóbb *A számokról* és *Gyémánt* címet nyertek is. Végül, már 1924-ben, új kötete összeállításakor túl terjedelmesnek, bőbeszédűnek, ismétlődőnek és gyerekesnek találhatta az egész ciklust; elhagyta a cikluscímet, kiemelte és önállósította belőle a 2., 4., 5. darabokat és *A számokról*-t, s ezeket vállalta továbbra is. Amit tehát mi ma *Tanításoknak* tartunk és úgy közlünk, az az 1923. késő őszi állapot.¹

A keletkezéstörténet felvilágosít arról is, milyen gondolati elemekből, indulatokból épült össze a ciklus. Az *Orgonaszó* világosan utal *A legutolsó harc* szomszédságára — lázadó, csaknem forradalmi, mindenesetre erősen háborúellenes szöveg ez:

ORGONASZÓ

I

*A tegnapiak s öregapáitok
A jajok lúgjával próbáltak mosakodni
S íme, tinéktek nem kell kutakat ásni
És nem szükséges,
Hogy telesíriátok a kiapadt tavakat,
Óriás kiáltó száj a föld,
Friss vizeket csordít szíveinkbe,
Merítsétek bele véres értelmeteket,
A puskapor füstjét mossátok le róla,
Irtózzatok fegyvereitektől,*

¹Részlet egy készülő monográfiából.

*Még a múzeumokból is vessétek ki azokat,
Nehogy ők, akikből én előrejöttem,
Titeket vessenek ki majd magukból,
Mint a fegyverek fegyverei,
Mert hogyha már muszáj választani,
Inkább közeli testvéreink közül hulljon el egy,
Mint a távoliak közül kettő.*

II

*A koldusszegénynek krajcárt adtok,
Noha ti is igazságot kértek
S nem vagytok különbek a gyilkosoknál,
A sikkasztóknál, akik lányra pazarolnak,
Mégis felakasztjátok, becsukjátok őket.
Vagy hová lett a békesség a földről
És kik pazarolták ölebekre
A szeretetet?*

*Bizony mindezek a dolgok
Jól látszanak az idők könyvében.*

*Jaj, azoknak, akik
Nem másszák meg a magasságokat,
De kerülnek a szót, mint szakadékot,
O, az anyák teje könnyekké változott,
Testvéreink lehulltak úgy,
Mint jégzivatárban a gyümölcsök,
Amelyeket senki, senki, senki
Kosárba többé nem szed össze!*

III

*Mikor raktok parazsakat
Már-már látó szemetekbe,
Hogy ne csak lássanak,
Világítsanak is!
Szurkos fáklyát gyújtanak szemünkben
A hátulgombolós négergyerekek
S bennük még sötétben alusznak a galambok.
Denevérszárnyon röpködjenek?
Mert eljönnek a kormos, fütyülő fickók
És darabos, piros kiáltással behajítják
A földszintes múlt apró ablakait.*

Sajátos egyveleg: nietzschei dikció — a tegező formával, a prófétikus attitűddel, a bibliai allúziókkal, a képtechnikával² —, de ugyanakkor lázítón, nagyon is öntudatos álláspontra vallón („nehogy ők, akikből előrejöttem...”) a munkások vagy legalábbis öntudatos munkásfiatalok nevében szól, a háború és leverett forradalom utáni hangulatban „prédikál” békét. A megalkuvás, a testvérvisszály, tágabban az értelmetlen, a földhözragadt élet ellen szól egy új, értelmesebb, öntudatosabb élet nevében. Ez a magatartás: az öntudatos költőpróféta — munkásfiatali attitűdje, aki az övéinek szól, felvilágosító és vezető — a végleges Tanítások ciklusban még erősebb lesz.

A Tanításokban megerősödik egy másik gondolat is: A Jóság által való megváltásé. Az eredeti szöveg öntudat-összetartozás-békesség felhívása átváltozik a Jóság hatalmának dicsőítésévé. De hogy itt nem csupán az expresszionizmus átlagos

Jóság-kultuszáról van szó, hanem, mint az Orgonaszóban, egy társadalmibb ízű programról, azt jól mutatja a 2. rész, a *Ti jók vagytok mindannyian* egy korábbi változata. Itt ugyanis a 4—6. sor:

*mint a gyermek a csavargással.
Ujjong, eltéved, sírdogál
s hazakiváncozik*

helyett még egy hosszabb, lazább, filantróp ízű képsor állt:

*mint az ópiumot szívó a pipájával
Ameddig csak tart a mámor,
Gyönyörűséggel telik meg,
Azután meg irtózik
Önmagától is.
Mert miért isztok pálinkát tej helyett?
Hisz anyátok teje sose válik pálinkává.*

Csak később alakul át ez a „szociáldemokrata” ízű filantropizmus a Jóság egyöntetű kultuszává, ahogyan a híres Galamb Ödönnek intézett levélben³ olvassuk: „Mikor ezekhez a Tanításokhoz hozzáfogtam, az lebegett szemem előtt, hogy ha egy rablógyilkosnak azt mondom — nagy melegséggel, ami az interpretátor dolga — »Te jó vagy«, akkor ez föltétlenül olyan szuggesztív hatással van rá, hogy minden természetellenes rosszaság és »esetleges« dac vagy kegyetlenség kihull belőle. Mert lehetetlen, hogy ez, amit a legkevésbé sem várt, meg ne döbentse befelé.” De a levél gondolatmenete nem áll meg itt, s valóban, maguk a Tanítások sem csupán a Jóság általi megváltást sugallják, hanem ennél jóval többet: az Ember lényegét akarják megragadni, átalakítani, s mindenestül egy új ember kialakítását célozzák; s voltaképpen ennek, a saját lényegét megmutató Embernek előképe a „Jövendő férfiak” látomása:

Most a jövendő férfiakról szólok.

*Ők lesznek az erő és szelídség,
szétszaggatják a tudás vasálarcát,
hogy az arcán meglássák a lelkét,
Megcsókolják a kenyeret, a tejet
s amely kezükkel simogatják gyermekük fejét,
ugyanavval kifacsarják az érckövekből
a vasat és minden fémeket.
Városokat raknak a hegyekből,
nyugodt és roppant tüdejük a vihart,
a fergeteget magába szívja
s megcsöndesülnek mind az óceánok,
mindig várnak váratlan vendégre,
az ő számára is terítenek
és megterítik a szívüket is.
Legyetek hasonlók hozzájuk,
hogy kisgyerekeitek liliomlábaikkal
ártatlanul mehessenek át
az előttük álló vértengeren.*

Ennek a gondolatsornak megokolása a levélben: „Az ember addig »magába-tudott« lényegét akarom megváltoztatni. (Azért tettem ezt a jelzőt idézőjelbe, mert én föltétlenül bízom az emberben, és olyannak tartom — még pedig hitből és meggyőződésből —, amilyennek a Tanításaimban mutatkozik.) A ciklusnak ez csak elenyésző kis része, tehát remélhető, hogy az egész eddig nem ismert vagy félre-

ismert embert »lényegében« megmutatom. A művészet pedig nem egyéb, mint önmagunk keresése, amit megfelelőbben úgy is lehet mondani, hogy: Emberkeresése az Emberben.”

Végül: az ugyancsak 1923 őszén öt foglalkoztató gondolatok közül még kettőnek „megverselése”, versbe, prédikációba öntése a Tanítások: az egyiket „pánetika”-nak nevezhetnénk, s azonos az expresszionista nemzedék szinte általános törekvésével: a társadalmi tényezőket is, a pszichológiaiakat is, etikai problémaként kell felvetni: „Most művészetbeli megújulás előtt állunk, amit elég keserves lesz keresztülvinni, mert még nincs meg az az új etika, ami pedig még Krisztus etikájától is sokban fog különbözni. Én úgy képzelem el, hogy circa olyan arányban tér el az új testamentumtól, amilyen arányban az új testamentum az ótól. És ez nem bolondság, ezt én erős hittel hiszem és így vélek eljutni az én életem értelméhez, hogy azután megtaláljam az élet (és a létezés) értelmét.”

Ugyanevvel párhuzamosan gondolkodnia kell a művészet helyéről, feladatáról, értelméről is, talán itt kezdődik az esztétikai eszmélkedés. Most a művészetet mint a tudomány egy fajtáját tekinti, vagy még pontosabban a művészi megismerést hozza közel a tudományoshoz: „Mert nagyon furcsa gondolatba akadtam: a művészet: tudomány. S abban különbözik a tudománynak mondott tudománytól, hogy nem jár fáradtsággal, *nem magyaráz, hanem elhítet!* Tehát csak a módszerekben van különbség, a lényege mindkettőnek ugyanaz. A tudomány mindegyik ágának megfelelője a művészetben is megvan. Hogy eddig a művészetet nem ismerték el ennek, az csak az eddigi korok kultúrájának félbölcsesség-félbölcselkedésére vall és arra, hogy irtózott az élet *komoly* megfontolásaitól.”

Igaza van Forgács Lászlónak,⁴ kettős értelmű ez a program: osztozik a „tudományszerű művészet” tévedésében, az avantgard ekkori programja szerint oly sok kortársának illúziójában — ennek gyakorlati következménye a Tanítások magatartása. De más is van benne: „Programjában nem csak a felvilágosítói mechanizmus, hanem a racionalizmus is nevezetes. A költészetről elmélkedő mindjárt kezdetben megpendíti az életmű legsajátabb, legbensőbb húrját. Meghirdeti az értelmes művészet követelését.”⁵

Háborúellenes indulat — társadalmi, munkásokat összefogó szándék —, a Jóság, Új Etika, Új Ember meghirdetése egy tudományművészet alapján; e szándékokhoz, indításokhoz járul az a — mély alkati vonásokból származó — panteizmus, a mindenséggel, az emberekkel való egybeolvadás vágya, amely kevéssel előbb a Megfáradt emberben nyert már kifejezést:

*Az én hitem a földnek melegsége
és miként a föld szétoztja melegét
gyenge füveknek, rengeteg erdőnek egyaránt,
az én hitemet úgy osztom szét közöttetek.*

*De én, aki a füvek beszédjét
és a kométák dübörgését delelőtökre terelem...*

Ez elemekből, indításokból állt össze 1923 utolsó hónapjaira ez a Tanítások, ez a prédikációsorozat, amely megszólítással, rábeszéléssel, könyörgéssel és példával igyekszik „testvéreit” meggyőzni. Arról: „Ti jók vagytok mindannyian / miért csinaljátok hát a rosszat?”, arról: „Ne legyen bennetek kegyetlenség / és irgalmasság se legyen bennetek”, elébük állítja a „jövendő férfiak” képét, azokét, akik „ragyogó, nagy kristályablakok lesznek / a belöletek épülő jövendőn”. Mindennek elérésére tudatosítaniok kell, hogy egy nagy történelmi lánc tagjai: „Elöttetek egy ember ment el / s utánatok is jön egy ember.” Ezekhez az egyszerű emberekhez a költő-próféta így szól: „adódjatok össze”, — mert „roppant módon felnövekedvén, az istent is, aki végtelenség, valahogyan megközelítsetek.” Szelidségre, jóságra rúg. „Mindent meg kell simogatni / a hiénákat, békákat is.”

Ezt a gondolatsort változó szintű, egységű, változóan sikerült darabok mondják

el — a József Attila—Nietzsche, a költő-tudós-próféta tanításai. Mint mondtuk, utóbb maga is érezte az egész ciklus nagyotmondását, erőlködését, nem vállalta olykor túlcsavart képeit, az egész magatartás kissé kamaszos nagyképűségét és avultságát, s miután már leszámolt önmagában a tanító-próféta-testvér magatartással, megrószálta a ciklust, s csak néhány darabot hagyott meg, azokat is rövidítve, amelyeket legtisztábbnak érzett, amelyek egy-egy különálló arcképként állhattak. Jövendő forradalmi Embere egy-egy arcképeül — és amelyek nemzedéke gondjairól adhattak tanúvallomást —, amelyek közösséget rajzoltak fel. Így maradt meg a néhány sorra tömörített *Ti jók vagytok mindannyian* — amelynek egy második, továbbfejlesztett szakasza, találó és pontos hasonlatával tűnt ki, a gyerekekről — (ebben nyilván a költő még friss emlékei munkálnak). Első hat sora, a pontos versmondattal, a blank jambus sima folytonosságával kitűnő lenne, ám az utolsó négy sor erőltetett-kifacsart hasonlata, s ismétlése hamisabb befejezést ad. Valamiképpen önmaga is továbbfejlesztendőnek érezte; Galamb Ödönnek írott levelében így szól: „... a »Ti jók vagytok mindannyian« kezdetű verset regénnyé lehetne bővíteni, amikor is az olvasó súlyos és erős két praemissát kap, amelyek elseje a tárgyalás, másodika pedig a befejezés, amelynek jelen esetben olyannak kell lennie, hogy az olvasó a megfelelő konklúziót vonja le belőle: amit pedig csak a fentiek szerint bírok elképzelni.”

Egységesebb a *Jövendő férfiakról* szóló nagy dikció. Erősen érezni rajta Kasák aktivista korszakát — a „jövendő férfiak” a Mesteremberek utódjai —, csak nyugodtabbak s jóságosabbak: ők a Tiszták és Hatalmasok. Képükben az aktivista Munkás-Mérnök-Konstruktör vonásai mellett József Attila nosztalgikus barát- és apaképzetei is felmerülnek: „... kezükkel simogatják gyermekük fejét...”, „mindig várnak váratlan vendégre”; meg a költő által fiatalságában oly sokszor fájó nosztalgiával s bizalommal megidézett „terített asztal, terített szív”, képze, amely a Kopogtatás nélkülől erősödik, hogy azután később az Óda mellékdalában jelenjen meg. A vers nyugodt lejtése, mellérendelő szerkezete, kevés áthajlása, aránytalanul hosszú szavai, szabályos versmondattana a méltóságteljes felvonulás, a jövő emberének biztonságát idézik. Bizonyos, hogy ezekben a Jövendő férfiakban ott van csírájában a jövő munkásképe is, ahogyan ezt például Váci Mihály és Szabolcsi Gábor hangsúlyozzák,⁶ de most még az ösztönös odatartozáson és rokonszenven kívül elsősorban a kassáki kép befolyásolja; és azt is látnunk kell, hogy a „szétszagattják a tudós vasálarcot / hogy az arcán meglássák a lelkét”, sajátos képe mögött kortársai és barátai idealizmusa, vitalizmusa, racionalizmusellenessége rejti. Ekkor még tudást és „lelket” ellentétben állónak lát.

Bonyolultabb, többértűbb az *Üvegöntők*:

*Az üvegöntők nagy tüzeket raknak
és vérükkel, meg verítékükkel
összekeverik az anyagot,
mely katlanukban átlátszóvá forr.
Azután meg táblákba öntik
s erős kárjuk fogyó erejével
egészen simára hengerelik.*

*És amikor megvirrad a nap,
a városokba meg a tanyai viskókba
elviszik vele a világosságot.
Néha napszámosnak hívjátok őket,
néha pedig költőnek mondjátok,
noha nem több egyik a másikkál.
Lassan egyformán elfogy a vérük,
ők maguk is átlátszókká lesznek,
ragyogó, nagy kristályablakok
a belőletek épülő jövendőn.*

A társadalom előtt járókról van itt szó, a társadalom tervezőiről, vezetőiről — a költőkről és mártírokról, a tanítókról és munkásokról. Ennek a „prédikációnak” rendkívül egységes a szerkezete, a tárgyhoz mért világossággal egyöntetű képanyaga. Az első hat sor az „üvegöntők” munkáját idézi fel, az első sor „nagy tüze” utal a korábbi Tél „nagy-nagy tüzére”. Az „anyag” felveszi magába a készítők erejét, idegeit, „vérét”, „verítékét”, s így lesz „átlátszó”, világos mint a kevéssel utóbb született Gyémánt „határtalan kristály”-a. De már itt céloz, pontos szerkesztéssel a folyamat végére: „erős karjuk fogyó erejé”-ről szólván. Ezt a folyamatot folytatja az, hogy az „üvegöntők”, a tudás-, a fényterjesztők a „városokba meg a tanyai viskókba” viszik a tudást, a világosságot (itt vegyít az absztrakt-allegorikus keretbe József Attila reális valóság-elemeket). S a folyamat vége: maguk is „elfogynak”, s nemcsak az üveg, ők maguk is „átlátszókká” lesznek, mert beépülnek a közös jövőbe. S a kis közlemény közepén, de kissé eltolva a pontos középtől — tehát mintegy közbevetve — kapjuk meg a választ arra, kikről is van szó. Itt a „tanyai viskók”-képzetkört folytatásaként a „napszámos-költő” képet kapjuk, azonnal a ki-gészítő megjegyzéssel:

noha nem több egyik a másikkal...

(Utóbb a Világ megteremtésében így módosul az alternatíva:

*— most munkás lehet, vagy talán költő —
hiszen mindegy a munkás, a költő —*

hogy azután a Nem én kiáltokban így hangozzék:

Nem én kiáltok, a föld dübörög...)

Volt, aki e sorban Majakovszkij hatására, vagy legalábbis ismeretére való utalást lát,⁷ van, aki éppen a fiatal magyar költő más kelet-európai kortársait megelőző tudatosságát és pontosságát emeli ki a költő meghatározásában éppúgy, mint a „jövendő férfiak” arcában.⁸ Valóban: több gondolat találkozik itt egy kitűnően tömörített formulában: a magyar költő = néptanító azonosítás, amely már a *Juhász Gyuláról való nótában* benne rejlett (Itt több a csáplár, mint a néptanító), a költő = mesterember, = munkás azonosítás, amely ekkor Bécsből, a Ma Köréből sugárzott át — és végül a „tudományos” költő eszménye, amit a fiatalember a Galamb Ödön-höz írt levélben fejtett ki. Mindez együttesen alakítja ki a néptanító-napszámos („nemzet-napszámosa”) -költő-munkás képzetét, amely mögött egyéni indulatként az is ott munkál, hogy ő egyenlőnek érezhesse magát költőként a „többi emberekkel”.

A *Számokról*, amely nem véletlenül jelent meg a Népszavában is és a Szakassits szerkesztette Harcos énekekben is,⁹ a „közösség több, mint az elszigetelt egyén” gondolatnak egyetlen frappáns, kissé gúnyos és okoskodó példán való elprédikálása. Didaktikus, kissé okoskodó hangja — a matematikával való játszadozás („hatványozódik”, „végtelenség”) — adja sajátosságát. Úgy látszik, József Attila már ekkor kezdett foglalkoztatni a matematika filozófiai következményeivel. A vers mögött a későbbi „oktató” József Attila ironikus-komolykodó gesztusát érezzük.

A Tanítások-ciklusnak minden darabja hasonlatgazdag. Hasonlatokban — azért is, mert a Tanítások didaktikus-profétikus hanghordozása, viszonya a hallgatókhoz követeli a „mint”-el kapcsolt, explicites hasonlatokat. Ami feltűnő és egyedi, az a *képek anyaga*: jelentős részük a korabeli munkás- és parasztélet mindennapjaiból vett „illusztráció”, egy részük a fiatal költő máris súlyos emlékeire utal:

*Olyanok ők, mint a cserepes
urasági kastély gyermekei:
nevetik a dűrvaorrú parasztot,
mikor trágyás szekeren elindul,
hogy kenyérré kovászolja a földet.*

— — —
Ha valamely bokron tövis terem,

*sarjadékán is tövis terem.
S elszaporodván tövestől kitépi
és kemencére veti a gazda.*

(3)

*...nékik az élet iszapos gödör
boldogtalanság öblögeti őket,
míg patyolat-fehérré facsarodnak,
mint a mosott ruha jó anyám kezében*

(6)

És a valóságközel képanyag sajátos ellentétet alkot a Tanítások kötőanyagának absztrakt-morális, általánosságban mozgó részével. Látnivaló, hogy a fiatal költő kísérletezik egységes filozófiai-tartalmi dikció megteremtésével — az egyes darabok „prédikációs”, olykor litániás lejtése, szentenciózus volta, magyarázó mozdulata —, ez a sajátos drámai rapszódiaforma, továbbfejlesztve, a következő években még többször tér majd vissza.

Általában: a Tanítások hamar elhagyott fázis a fiatal költő fejlődésében, de vannak olyan vívmányai, vonásai, amelyek továbbélnek. Már többen¹⁰ rámutattak, hogy a Jóság kívánás nála nem pusztán expresszionista klisé, átvett frázis, ellenkezőleg: alkatából is fakadó, mély meggyőződéssé lett indulat: „Most érti meg, most fedezi fel... mennyivel igazabb és kalandosabb a Jóság, mint a Bűn, mennyivel mélyebb a Szeretet, mint a Bűntudat” — írja, a Whitman-indításra utalva, e korszakról Németh Andor. „József Attila tudta, hogy az ember lényege a jóság, a szeretet, a szépség. Tudta, hogy a képesség a tiszta, alkotó életre teszi az embert igazán emberré. Humanizmusának megoldhatatlan része volt az emberszeretet, a jóságidézés” — írja Király István. A jóságáhitás, mint ahogy a szeretetvágy is, s a természettel való egybeolvadása innen még sokszor nyer költői megformálást. S folytatója az Új Ember keresése is, előbb még utópisztikus-naiv-kamaszos elnagyoltsággal, majd egyre konkrétobb történelmiséggel, s szinte mindvégig reménykedve éppen az emberek formálhatóságában, jóra való képességében. A Galamb Ödönnek írt levél mondata „En hiszek az Emberben” sok konfliktusa után ott fog folytatódni élete végén: „S ezt az emberiséget, hisz ember vagy, ne vesd meg...-ben. S ugyanígy továbbfutó vonala lesz költészetének és gondolkodásának a művészet, a költészet, mint sajátos megismerési folyamat felfogása — a költő helye a többiek között, a kérdés, amelyre élete végéig új és új feleleteket adott...

A Tanítások tehát, a maguk naiv-utópisztikus módján, de olyan kérdéseket vetnek fel, amelyeket József Attila ismét és ismét fel kell hogy tegyen magának.

Nem sokkal utóbb már rá kell ébrednie: a Jóság mint világot változtató erő kevés, s bármennyire áhítja is egyénileg a békét, a jóság uralmát, a többiek nem hajlanak a szóra. S megszületnek olyan versei, amelyeket mintegy „ellen-jóság” verseknek lehet tekinteni: s ezek valamilyen módon folytatásai (egyes esetekben előzményei) a Tanításoknak. A Jóság ellen legélesebb a támadás a *Jónál jobb*-ban:

*Párizs, Berlin, Madrid és Szeged —
kevesen vannak jó emberek.*

*Akik meg vannak, jajgatni vannak.
Narancshéjnak is útjába vannak.*

*Gyöngye harmat, ösztövé: fölszítja a nap.
A folyómedret mosni? Ki hallott olyat?*

*Huncut a jóság, ha szeggyen hoz a jóra —
minek jóság-festék a jót-akaróra?*

*Van hű komondora, van bő karikása —
melyik juhász bóg, ha megszalad a nyája?*

*A vasnál több az olvasztó kohó,
jónál több, jobb a jót-ákaró.*

*Washington, Wien, London és Cegléd,
rossz ember ügyiscsak mutatóba lesz még.*

Fennmaradt kézirata — így tudjuk, hogy *Budapesten, 1924. február 22-én írta* — meg Gellért Oszkárnak ajánlott gépirata tanúsága szerint¹¹ első sora eredetileg így hangzott:

Paris, Berlin, Moszkva és Szeged —

ami valószínűleg célzás a korabeli történeti-politikai eseményekre, s egészen biztos: Lenin halálhírére. A politikai események „lennyomata” és talán azoknak a vitáknak hatása is, amelyekről Hont Ferenc számol be¹² s amelyeknek konklúziója szerinte az volt, hogy a jóságkultusszal szemben „A tett az egyetlen, amely az etikus hasznosság szempontjából számít”. Valóban a vers szinte „visszaéneklése” a tanításoknak: a jó prédikálása ellen, a jóságkultusz, mint a cselekvést akadályozó felesleges tagolást kap („minek jóság-álarc a jót-akaróra?”) ellen szól. A vers — Gáldi László értelmezése szerint¹³ — ritmikailag rendkívül változatos, magyaros tagolású sorokban íródott, a kilencestől a tizenkettesig terjedő sorhosszúsággal; az alapképlet azonban mégis a magyaros tizenkettős, amely, mint a városnevekről szóló sorban erősen megrövidül, másutt jambizálódik (A vasnál...), ismét másutt pontos magyaros tagolást kap (Van hú...), sőt egyszer choriambus is szüremkedik bele (Huncut a jóság...). Az alapképlet, a páros rímű tizenkettes magyaros-régies hangulatot sugall, s ezt húzza alá a juhász hasonlat is. József Attila kedves képzei itt — kivételesen, láthatólag önmagával küzdve, önmagának ellentmondva — negatív értékelést kapnak: a „gyöngye harmat” ösztövére lesz, a „folyómeder” feleslegességet sugall. A pozitív érték itt az „olvasztó kohó” lesz, a kor aktivista és szociáldemokrata költészetének kedvelt rekvizituma, amely az *Ide újra a szeretet jönben* ugyanilyen értelemben szerepel:

*Szándékoló, roppant kohókból
már ömlik a vas okos formába,
s nótás acél zeng majd, hol máma
és tegnap aranyat imádkoztak.*

JEGYZETEK

1. József Attila Összes Művei, I. 395—399.
2. A monográfia ez előző része foglalkozott a fiatal József Attila verseinek és az *Imígyen szólott Zarathusztrának* párhuzamaival.
3. Galamb Ödön: Makói évek, 33—37.
4. Forgács László: József Attila esztétikája, Bp. 1965. 25—26.
5. József Attila esztétikája, 26. — Hadd iktassuk még ide a Galamb Ödönhöz intézett levél néhány, műfajokra vonatkozó — ugyancsak az expresszionizmus esztétikájához közel álló — megállapítását: „Az új drámáról csak legközelebb, a válasz után fogok írni, tekintve, hogy már három óra is elmúlt, annyit azonban már most előrebozsátok, hogy amint a (az új) vers lényege a szavak és megmondások, a (az új) regényé a mese és a konklúziókényszerítés szuggesztív voltában rejlik, úgy az új dráma lényege a cselekmény gondolkodásra-nem-engedő szuggesztivitásában. A drámában nem szabad filozofálni! Ott látni kell a filozófiát és nem hallani...”
6. Váci Mihály: Kortárs, 1958. 1862. 1. — Szabolcsi Gábor: József Attila expresszionizmusa. Acta Univ. Szeged, 1962. 80.
7. Lengyel Béla: A magyar írók és a szovjet irod. az ellenforradalmi korszakban. I. (Tan. a magyar—oroszirod. kapcsolatok köréből. III. Bp. 1961. 134—135.)

8. Bojtár Endre: József Attila és Broniewski. In: Tanulmányok a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Bp. 1969. 571–574. (Vö. ehhez Slobodan Z. Markovic: Expr. a jugoszláv irodalomban. Helikon, 1964. 2–3. sz. 203., ahol a költészetről, mint az új vallásról, a költő az új világban szinte vallásos motívumáról ír a szerb expresszionizmussal kapcsolatban.)
9. Evvel kapcsolatos személyes emlékekre ld. Szakasits Árpád: A számokról, Élet és Irod., 1957. dec. 8. (Bár természetesen az az állítása, hogy ez lett volna első, Pesten közölt verse, tévedés.)
10. Gyertyán Ervin: Költőnk és kora, 1963. 153., Király István: József Attila Új Írás, 1963. jan., 78.
11. József Attila Összes Művei, I. 408. Gellért Oszkár: Kortársaim, 1954. 319.
12. József Attila Emlékkönyv, 109.
13. Ismerjük meg a versformákat, 40–41.

DÉR ISTVÁN: GALAMBOS EMBER